

OBCHONÍ ZVYKLOSTI V MEZINÁRODNÍCH OBCHODNÍCH VZTAZÍCH

BUSINESS CUSTOMS IN INTERNATIONAL BUSINESS RELATIONS

TUZA Jiří, (ČR)

ABSTRACT

A growth in international business relations with partners from EU member states can be expected following the accession of the Czech Republic to the EU. A knowledge of international customary business law will give greater legal surety to parties to international contractual relations and enable the continued development of trade. In view of the importance of this issue it will be essential for the business community to acquire at least a basic understanding of the main features and principles of international business customs

KEY WORDS

business custom, international trade, international law

ÚVOD

Po vstupu ČR do EU dojde k oživení mezinárodního obchodu a zejména ve vztahu k obchodním partnerům ze zemí Evropské unie, začne být uplatňována jedna ze základních svobod Evropských společenství a to volný pohyb zboží. S rozšiřováním mezinárodního obchodu bude stále častěji docházet k navazování přímých obchodních vztahů, mezi subjekty z různých států, především z členských států EU. Jelikož mezinárodní právo soukromé nemá tak jako vnitrostátní obchodní právo ucelenou právní kodifikaci, tvoří jeho obsah ve velké míře obchodní zvyklosti, včetně nástrojů vytvořených obchodní praxí. A právě obchodní zvyklosti a nástroje vytvořené praxí tvoří často podstatnou část obsahu smluv v mezinárodním obchodním styku. Z tohoto důvodu je třeba se touto problematikou v širší míře zabývat.

MATERIÁL A METODY

Právní řád moderního státu zpravidla ponechává v oblasti závazkových vztahů stranám značnou smluvní svobodu. Toto se v ještě větší míře vztahuje na oblast mezinárodního obchodu, kde je uplatňována regulace pouze na základě obecných principů. Z toho vyplývá, že strany smluv potom formulují své vlastní smlouvy zpravidla mnohem podrobněji a precizněji, než se tomu děje ve vnitrostátním styku. Pro toto chování stran existuje celá řada důvodů. Jedním v nich je i velice obecná a nedostačující právní úprava, která odpovídá spíše teoretickým představám než dynamicky se vyvíjející realitě. Na druhé straně vytváření smlouvy, která by podrobně vymezovala veškeré podrobnosti smluvního vztahu jednotlivě a zvláště pro každý obchodní případ, by byla neefektivní a zdlouhavá. V praxi jsou tedy v mezinárodním obchodním styku vytvářeny různé technické prostředky, právní postupy a pomůcky. Tyto napomáhají při smluvním jednání a výkladu vůle stran a vymezují postavení stran při kompletaci podmínek smlouvy. Jedná se zejména o obchodní zvyklosti, obchodní termíny a standardy forem uzavírání smluv. Obchodní zvyklosti, které byly vytvořeny mezinárodně obchodní praxí tak představují regulátory chování stran za podmínek, že splňují následující znaky:

Je to ustálenost postupu jednání při určitém typu obchodování. Tato ustálenost je charakterizována zejména jednoznačností, přesností a rozvržením práv a povinností smluvních stran. Dále je to určitá délka doby jejich zachovávání. Samotná doba zachovávání není nikterak stanovena. Rozhodující je, že strany si tyto podmínky opakovaně dohodly,

opakovaně je dodržují, nebo se na ně odvolávají a chápou je jako nezbytné, nebo vhodné pravidlo chování. U obchodních zvyklostí je důležitý také prostorový prvek, která obchodní zvyklost svým způsobem zařazuje do úrovně místní, národní, nebo mezinárodní. Pro obchodní zvyklosti je také rozhodující a důležité místo, kde jsou zachovávány. Například burzy, nebo aukce. Nezanedbatelná je také ekonomická síla, nebo všeobecně uznávaná prestiž subjektu v mezinárodním obchodě jako je například Mezinárodní obchodní komora v Paříži.

I přes volnou tvorbu obchodních zvyklostí jsou často tyto zvyklosti přebírány i do vnitrostátních právních norem, nebo mezinárodních smluv z důvodu jejich významu v mezinárodní obchodní praxi. Jako příklad je možno uvést § 118 zákona o mezinárodním obchodu, nebo článek 9, Vídeňské konvence o mezinárodní kupní smlouvě.

Při uzavírání smluv v mezinárodním právu soukromém mají subjekty několik možností: Jsou nadány především volbou právního režimu, kdy si mohou zvolit právo kteréhokoli státu, bez ohledu na to jakého státu jsou příslušníky, v jehož režimu potom bude potom smluvní vztah orientován. Dále se mohou řídit režimem tak zvaných unifikovaných smluv, například kupní smlouva stanovená úmluvou OSN o smlouvách o mezinárodní koupi zboží z roku 1980, která byla publikována ve sbírce zákonů pod číslem 60/1961 Sb., nebo se mohou řídit režimem prostředků, které byly vytvořeny právní praxí v mezinárodním obchodě. Tyto prostředky především překlenují rozdíly mezi jednotlivými právními řádů a slouží k odstranění určité právní nejistoty v případech kolize. Při použití těchto prostředků je ovšem třeba počítat s tím, že nemají charakter přímých právních norem a tedy nejsou obecně závazné. Závazný charakter ale bezesporu mají ve vztahu k smluvním stranám, pokud je strany učiní součástí smlouvy.

V úmluvě OSN o mezinárodní koupi zboží se zabývá problematikou mezinárodních obchodních zvyklostí a zvyků mezi smluvními stranami článek 9. Tento článek představuje určitý kompromis mezi postoji ke zvyklostem rozvojových a vyspělých zemí. V tomto článku je prohlášena za účinnou jakákoli zvyklost, na které se strany dohodly, nebo dosud mezi nimi zavedená praxe. Zvyklost, nebo praxe, kterou si strany mezi sebou zavedly nepředstavují obchodní zvyklosti obecné, ale pouze ustálený a speciální vzor jednání mezi konkrétními stranami. Je současně předpokládán trvalý obchodní vztah a určité množství uzavřených smluv. Existence takovýchto obchodních zvyklostí je prokázána, pokud jedna ze stran dokáže, že při obdobných situacích jednaly strany stejně, nebo podobně. Tento článek také nevylučuje aby mezi mezinárodní obchodní zvyklosti byly včleněny zvyklosti místní, nebo národní. Odstavec 2 článku 9 dále obsahuje interpretační pravidlo, podle něhož se vychází z předpokládané vůle smluvních stran. To znamená, že pokud ze smlouvy nevyplývá něco jiného, předpokládá se, že se strany mlčky dohodly, že smlouva i její uzavírání bude v režimu zvyklostí, které obě strany znaly, nebo je znát měly a které jsou zpravidla smluvními stranami dodržovány v případě smluv téhož druhu v určitém obchodním odvětví. Co se týče formy smlouvy pak v souladu s článkem 11 úmluvy není nutné, aby smlouva byla uzavírána, nebo prokazována v písemné podobě. Stejně tak u mezinárodních smluv nejsou vyžadovány žádné jiné formální náležitosti. Existenci a obsah smlouvy je možno prokázat jakýmkoli prostředkem včetně svědků. Proti tomuto ustanovení však může stát na jehož území má jedna ze stran místo podnikání učinit výhradu podle článku 96. Tuto výhradu však strany smlouvy nemohou vyloučit.

Záleží tedy především na smluvních stranách jestli těchto prostředků využijí. K obchodním zvyklostem používaným v praxi mezinárodního obchodu můžeme také přiřazovat všechny praktiky v mezinárodním obchodu používané, které byly v průběhu praxe a času vyvinuty a které nejsou právními normami. Obchodní zvyklosti můžeme také členit dle obchodovaných odvětví, která mají svoje specifika, například podle obchodu s různými surovinami jako železo, potraviny, zdravotnický materiál, textil a další komodity. Součástí obchodních

zvyklostí může být též používání různých zkratk, výrazů, nebo označení. Mohou být používány jednak ve smlouvách a jednak v souvislosti s jinými právními vztahy.

Pokud máme tedy srovnat používání obchodních zvyklostí v mezinárodním obchodu a vnitrostátních obchodních vztazích pak používání těchto obchodních zvyklostí v mezinárodním právu soukromém je rozhodně častější. Tato skutečnost je samozřejmě dána tím, že právní úprava vnitrostátních obchodních vztahů je upravena poměrně kompaktně v kodexech, kdežto mezinárodní právo soukromé je, můžeme říci svým charakterem velice liberální a umožňuje využívání širokého spektra jak právních norem různých států, tak neprávních nástrojů, ke kterým obchodní zvyklosti patří. Je dokonce přípustné, aby na obchodních zvyklostech, či jiných neprávních pravidlech byl založen celý závazkový vztah. Společným znakem používání obchodních zvyklostí je, že se vždy uplatňují na konkrétní právní vztahy, tedy zavazují konkrétní subjekty jako smluvní strany. Aby obchodní zvyklosti byly pro strany závazné, je nutné, aby se strany ve smlouvě na tyto zvyklosti výslovně odvolaly, nebo pokud z okolností smluvního vztahu vyplývá že smluvní strany měly tyto obchodní zvyklosti na mysli při uzavírání smlouvy.

VÝSLEDKY

České právo k těmto obchodním zvyklostem svůj vztah vyjadřuje v § 730 obchodního zákoníku. Zde je stanoveno, že k obchodním zvyklostem se přihlíží pokud nejsou v rozporu s obsahem smlouvy, nebo se zákonem. Z důvodu tohoto ustanovení vyplývá, že není možné koncipovat smlouvu tím způsobem, že bude v režimu stanoveném právními normami a současně budou uváděny obchodní zvyklosti, které by byly s těmito právními normami v rozporu. Ve vztahu k účastníkům smlouvy tato koncepce znamená, že v případě sporů by měly přednost tyto právní normy, nebo ta ustanovení smlouvy, která by byla výslovně dojednána, případně které by byly určité dohodnuty a potom by obecné odvolání na obchodní zvyklosti bylo neplatné. Tato skutečnost by se projevila zejména v případě sporů před českým soudem, nebo před rozhodcem (vykonatelnost soudem). Stejně tak je třeba posuzovat rozpor v odvolání na obchodní zvyklosti a zákony.

Původní tradiční obchodní zvyklosti jsou v současnosti vytlačovány zvyklostmi formulovanými, nebo kodifikovanými. Jako příklad můžeme uvést INCOTERMS, nebo formulářové smlouvy. Jejich nevýhodou ovšem může být určitá vágnost obsahu a mnohdy nedostatečná přesnost v jejich interpretaci. Hrozí tak možnost vzniku sporu z interpretace jejich obsahu.

K obchodním zvyklostem můžeme zařadit také tak zvané formulářové smlouvy. Využívají se především v obchodních vztazích spojených s koupí a prodejem zboží. Formulářové smlouvy jsou zpravidla vytvářeny velkými obchodními společnostmi k uzavírání obchodních transakcí se zahraničními partnery. Tyto formulářové smlouvy obsahují standardní smluvní ustanovení a slouží ke zjednodušení procesu uzavírání smlouvy tím, že před vlastním uzavřením obchodu se pouze doplňují konkrétní údaje dle příslušné smlouvy. Proces uzavírání kupních smluv se tímto způsobem zrychlí a usnadní. Smluvní podmínky jsou většinou upraveny tak, že co nejlépe zajišťují zájmy obchodní společnosti, která je vytvořila a jsou pro ni jednostranně výhodné. Tato jednostranná výhodnost však má svoje hranice, neboť na příliš jednostranně výhodnou smlouvu by druhá strana stěží přistoupila. V tomto směru je velice důležité jaké postavení konkrétní společnost zaujímá na trhu, neboť v případě monopolního ovládnutí trhu s určitým zbožím nezbude druhé straně nic jiného než na takovéto nevýhodné podmínky přistoupit, pokud chce obchod realizovat. Formulářová smlouva je pro smluvní strany závazná od okamžiku kdy je podepsána oběma stranami.

Dalším podobným nástrojem jsou tak zvané dodací podmínky. Jedná se o doložky vytvořené praxí v mezinárodním obchodu, které účastníci učiní součástí svých závazků. Pokud je tedy v konkrétní smlouvě stanoveno, že dodávka zboží se uskuteční na základě konkrétní

doložky, potom je jak kupujícímu, tak prodávajícímu předem známo jaké jsou jejich povinnosti a práva při uskutečňování dodávky smlouveného zboží a není dále nutno tyto otázky podrobně upravovat ve smlouvě. Mezi nejznámější a nejpoužívanější doložky patří doložky INCOTERMS. Účelem těchto doložek je stanovit soubor mezinárodních pravidel pro výklad položek, které se nejvíce používají v zahraničním obchodě. Příčinou nedorozumění a sporů může být také skutečnost, že smluvní strany nemusí znát různé obchodní zvyklosti ve státech smluvních partnerů. Aby se těmto sporům a problémům předešlo, vydala Mezinárodní obchodní komora v Paříži, která je nevládní organizací již v roce 1936 „ Soubor mezinárodních pravidel pro výklad dodacích doložek“. Tento soubor je znám v mezinárodním obchodním styku jako INCOTERMS 1936. Tento soubor byl měněn v letech 1953, 1967, 1976, 1980, 1990 a naposled v roce 2000. Cílem těchto změn byla snaha uvést tato pravidla do souladu s běžnou praxí v mezinárodním obchodním styku. Pokud si smluvní partneři přejí využít tato pravidla v mezinárodním obchodním styku je nutné, aby v obsahu svých smluv výslovně uvedli že tato smlouva se řídí podmínkami INCOTERMS 2000. INCOTERMS v žádném případě nemají charakter mezinárodní smlouvy ani jí nejsou a neplatí ani jako závazná obchodní zvyklost. Jejich závaznost vzniká až na základě ujednání stran pokud jsou tato součástí smlouvy. Potom však zavazují obě smluvní strany. Doložky INCOTERMS tedy neupravují například přechod vlastnického práva z prodávajícího na kupujícího, ale otázka přechodu vlastnictví musí být vysloveně upravena v kupní smlouvě. INCOTERMS 2000 obsahují 13 doložek, které je možno dělit podle různých kritérií. Například doložky odebrání, doložky dodání a doložky pro druh dopravy.

Pro úplnost je možno uvést také transnacionální právo mezinárodních obchodních transakcí nazývané též Lex mercatoria, nebo také světové právo mezinárodního obchodu. Lex mercatoria je koncepcí, která obsahuje myšlenku existence zvláštního a samostatného systému norem, který by se mohl vydělit jako samostatné právní odvětví, nebo samostatný systém práva upravující vztahy vznikající v mezinárodním obchodním styku. Tento systém je nezávislý na národních právních řádech, stejně jako na mezinárodním právu veřejném. Koncepce Lex mercatoria dosud není pro různost právních názorů jednotná. Snahou přívrženců Lex mercatoria je překonání rozdílů v různých právních úpravách včetně odstranění užití kolizních norem.

DISKUZE

Na otázku používání mezinárodních obchodních zvyklostí je třeba pohlížet také v souvislosti s rozhodováním sporů v mezinárodním obchodním a hospodářském styku. Vnitrostátní právní řády většinou uznávají dva způsoby rozhodování sporů: a to v řízení před soudem nebo v rozhodčím řízení. V případě soudního řízení je otázka přípustnosti obsahu obchodních zvyklostí v mezinárodním obchodním styku aktuální okamžitě, neboť se může jednat o obsah, který je kolizní s ustanovením obchodního zákoníku, konkrétně s § 730 kde je stanoveno, že k obchodním zvyklostem se přihlíží pokud nejsou v rozporu s obsahem smlouvy, nebo se zákonem. V případě této kolize by potom soud mohl odmítnout zabývat se řešením tohoto sporu.

Pokud je spor řešen formou rozhodčího řízení není otázka obsahu použitých obchodních zvyklostí bezprostředně aktuální pro rozhodnutí sporu. Tato aktuálnost nastane v okamžiku, kdy by mělo dojít k uznání a výkonu soudního rozhodnutí vnitrostátním soudem. Otázka uznání a výkonu soudních rozhodnutí v mezinárodním obchodním styku jsou součástí Luganské úmluvy o pravomoci a výkonu rozsudků v občanských a obchodních věcech. Tato Úmluva stanoví, že rozhodnutí, které bylo vydáno ve prospěch českého žalobce proti osobě s bydlištěm, nebo sídlem v některém smluvním státě Úmluvy soudem tohoto státu, je možné na základě Úmluvy uznat a vykonat také v ostatních smluvních státech kde může mít dlužník majetek. Úmluva tedy přímo stanoví, že rozhodnutí, které bylo vydáno v některém smluvním

státě se uznává i v jiných smluvních státech bez zvláštního řízení. Úmluva však také stanoví možnost odepření uznání a výkonu rozhodnutí. Jedním z důvodů odepření výkonu rozhodnutí je, že uznání nebo výkon rozhodnutí odporuje veřejnému pořádku státu v němž se o ně žádá a právě tento důvod může mít návaznost na obchodní zvyklost, která by sice byla vůlí stran součástí obsahu smlouvy, ale byla by v rozporu s již zmiňovaným § 730 obchodního zákoníku, tedy s českým právním řádem.

Z těchto důvodů je velice důležité aby strany smluvních vztahů preventivně zvažovaly jaké obchodní zvyklosti ve svém smluvním vztahu použijí nebo zavedou s ohledem na možnost vzniku sporu a následného ztížení, nebo znemožnění výkonu rozhodnutí vnitrostátním soudem.

ANOTACE

Po vstupu České republiky do EU je možné předpokládat nárůst mezinárodních obchodních styků s partnery z členských států EU. Znalost mezinárodního zvykového obchodního práva zajistí větší právní jistotu účastníkům mezinárodních smluvních vztahů a umožní další rozvoj obchodu. Vzhledem k důležitosti této problematiky bude nezbytné, aby se podnikatelská veřejnost alespoň orientačně seznámila s hlavními rysy a zásadami mezinárodních obchodních zvyklostí.

KLÍČOVÉ SLOVA

Obchodní zvyklost, mezinárodní obchod, mezinárodní právo

LITERATURA

1. Zákon 513/1991 Sb. v platném znění
2. ROZEHNALOVÁ, N.: Mezinárodní právo obchodní, MU v Brně, 2000, ISBN 80-210-1518-7
3. KUČERA, Z.-PAUKNEROVÁ, M.-RUŽIČKA, K.-ZUNT, V.: Úvod do práva mezinárodního obchodu, Vydavatelství Aleš Čaněk, 2003, ISBN 80-86473-06-6
4. ROZEHNALOVÁ, N.: Mezinárodní obchodní transakce a právo, MU v Brně, 1991, ISBN 80-210-0290-5

KONTAKTNÍ ADRESA

Mgr. Jiří Tuza
Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně
Zemědělská 1, Brno, 613 00
tel: 05/45132068, 603 448840
e-mail: tuza@mendelu.cz

Oponent: Ing. Alfréd Veselovský